

УДК 378.046.4

ОКСАНА САГАЧ, доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, корекційної освіти та менеджменту, Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського
ORCID ID 0000-0002-4504-3405
Oksmos78@ukr.net

ЗАСАДНИЧІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДОГО ВЧИТЕЛЯ

OXSANA SAHACH, Doctor of pedagogies, associate professor of the department of the correctional education pedagogy and management Chernihiv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education of K. D. Ushynskiy

FUNDAMENTALS OF PROFESSIONAL ADAPTATION YOUNG TEACHER

У поданому матеріалі проаналізовано проблематику професійної адаптації молодого вчителя. Розкрито значення поняття "молодий вчитель", сутність категорії "професійна адаптація". Розглянуто такі складові процесу адаптації, як адаптація до посади, професійна адаптація, соціально-психологічна адаптація. Досліджено умови професійної адаптації, труднощі, які виникають, їх причини. Вказано, що управління адаптацією молодого вчителя є процесом визначення стратегії і тактики досягнення заданого кваліфікаційного рівня. З'ясовано роль визначальних чинників, від яких залежить успішність професійної адаптації.

Ключові слова: молодий вчитель, молодий фахівець, адаптація, професійна адаптація, педагогічна діяльність.

Summary. The initial stage of the professional development of a young teacher is quite difficult, because the tasks facing yesterday's student are different from educational tasks. Every young teacher at the beginning of his professional career faces difficulties, which are connected, first of all, with insufficient experience of practical work. Their overcoming takes place in the process of professional adaptation, without which further

professional development is impossible. The aim of the article is to study the process of adaptation of young teachers to professional pedagogical activities.

Key words: young teacher, young teacher, adaptation, professional adaptation, pedagogical activity.

Мета: дослідити процес адаптації молодих учителів до професійної педагогічної діяльності.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Невід'ємною частиною людського життя сьогодні є професійна діяльність. Від того, наскільки успішно складається професійна кар'єра, часто залежать задоволеність особистим життям і гармонійним розвитком. Найскладнішими є перші роки роботи, коли відбувається перехід від теорії до практичної діяльності.

Початковий етап професійного становлення молодого педагога є досить складним, адже ті завдання, які постають перед учорашнім студентом, відрізняються від завдань навчальних. Кожен молодий учитель на початку своєї професійної кар'єри стикається зі складнощами, які пов'язані, перш за все, з недостатнім досвідом практичної роботи. Їх подолання відбувається у процесі реалізації професійної адаптації, без якої подальший професійний розвиток

унеможлиблюється (Сагач, 2018).

Аналіз досліджень та публікацій. Аналізуючи наукові джерела стосовно проблематики адаптації, слід зазначити, що її різні аспекти подавалися низкою науковців – як вітчизняних, так і зарубіжних. Так, науково-методологічні передумови вивчення процесів адаптації розглядаються у працях О. Абдуліної, Б. Ананьєва, Л. Гришанова, Л. Єгорової, О. Кокуна, Ф. Мерсона, О. Мороза. Професійну адаптацію, її структуру, зміст, форму, рушійні сили подано в науковому доробку таких науковців, як О. Бурмистрова, О. Галус, О. Гура, В. Давидович, Є. Клімов, В. Кузьміна, С. Кулик, А. Маркова, О. Мороз, Н. Ничкало, А. Реан, В. Сластьонін, М. Фіцула. Вивчення питань адаптації педагогів до професійної діяльності знайшло своє відображення у дослідженнях А. Баранова, М. Бордукова, С. Вершловського, М. Гринців, Л. Мітіної, О. Мороза, А. Семез, Л. Семез, В. Семиченко, О. Солодухової, Н. Чайкіної, О. Шевченко (Сагач, 2018).

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття "молодий вчитель" науковці найчастіше пов'язують з конкретним хронологічним віком, віковими межами або особливостями професійної діяльності. Загалом терміном позначають осо-

бу, котра здобула вищу педагогічну освіту віком не більше 35-ти років без досвіду роботи. Тлумачачи поняття "молодий учитель", переважне число учених пов'язує його з віком від 18 до 30 років. Так, В. Радул зазначає, що "молодий учитель" – це особа віком від 18 до 35 років. О. Шевченко та А. Мороз пов'язують поняття "молодий учитель" з випускником ЗВО. О. Шевченко стверджує, що визначальними для його професійної діяльності в майбутньому є три перші роки професійної діяльності. У США для визначення вчителя, котрий після здобуття педагогічної освіти працює у школі не більше року, використовують термін "учитель-початківець" (Дяченко, 2017; Чувакова, 2004; Шевченко, 2014; Шевченко, 2013). М. Сметанський, досліджуючи проблематику соціальної відповідальності вчителя, зазначає, що вік становлення молодого вчителя в середньому відповідає віковій категорії від 23 до 30 років. О. Тринус, вивчаючи професійне становлення молодого вчителя, зазначає, що в Україні визначення "молодий" уживається щодо професії, а не віку. Молодим учителем дослідниця називає педагогічного працівника, котрий закінчив ЗВО, працює за спеціальністю, яку здобув, не більше трьох років та починає свою професійну діяльність незалежно від віку (Радул, 1997; Сагач, 2021).

Термін "адаптація" запроваджений у XIX ст. Г. Аубертом. У широкому розумінні він трактується як пристосування до навколишнього середовища [моя]. Більшість науковців визначають адаптацію як "процес пристосування індивідуальних та особистісних якостей до життя та діяльності людини в умовах, що змінюються; як активну взаємодію особистості та середовища залежно від ступеня її активності; як перетворення середовища згідно з потребами, цінностями й ідеалами особистості, або як переваги залежності особистості від середовища; як зміни, що супроводжують на рівні психічної регуляції, становлення (та відновлення), збереження динамічної рівноваги у системі суб'єкт праці

– професійне середовище" (Блажівський, 2014; Сагач, 2018).

У процесі адаптації можна виділити такі складові, як адаптація до посади, професійна адаптація, соціально-психологічна адаптація. Першим кроком залучення молодого фахівця у процес професійної діяльності є адаптація до посади. Це сукупність процедур, які скорочують період пристосування до колективу, допомагають встановити контакти з оточуючими, дають людині відчуття того, що до приходу людини готувалися, дозволяють уникнути початку будь-яких помилок.

Соціально-психологічна адаптація на новому робочому місці полягає у пристосуванні до навичок колективу. Зміст соціально-психологічної адаптації полягає у формуванні оновленого психологічного поведінкового стереотипу; коригуванні особистісних якостей відповідно до вимог, які постають у процесі нової діяльності; пристосуванні до адміністрації школи, колективу колег та учнів (Семез, 2015; Семез, 2010). Для молодого фахівця без професійного досвіду або з невеликим трудовим стажем соціально-психологічна адаптація не має великого значення, адже у нього не вироблено соціальних навичок. Молоді фахівці можуть легко ввібрати всі корпоративні стандарти, адже вони не блокуватимуться попередніми нормами. Для того, щоб процес адаптації відбувся успішно, молодий педагог, як і будь-який інший фахівець, має відчувати зацікавленість професійним середовищем у його особистісно професійному розвитку, бачити перспективи та механізми досягнення фахових вершин, усвідомлювати власну професійну місію, брати на себе відповідальність за результати і процес професійної діяльності (Чорноус, 2017).

Професійна адаптація – це пристосування фахівця до виконуваної роботи. Професійна адаптація відіграє визначальну роль через те, що молодий фахівець обізнаний, перш за все, з теоретичним боком перебігу робочого процесу. У психології професійна адаптація визна-

чається як процес залучення до ситуації, у якій формується нова система взаємодії, взаємин між членами колективу на основі взаємовпливів особистості та професійного середовища.

Процес професійної адаптації молодого вчителя відрізняється своєю нерівномірністю. На його початку відбувається залучення молодого фахівця до самостійної педагогічної діяльності та пристосування до тих вимог, які висувуються закладом освіти, подолання тих труднощів, які безпосередньо пов'язані з навчально-виховною роботою. Надалі відбувається процес формування педагогічної майстерності (Сагач, 2018).

Професійна адаптація полягає в освоєнні професійних навичок, з'ясуванні специфіки роботи; опануванні тих ціннісних орієнтацій, які властиві професії, наближенні орієнтирів особи до орієнтирів професійної групи. Важливими внутрішніми умовами адаптації є стратегічні цілі особистості; основні мотиви, спрямовані на подолання труднощів, неминучих у процесі становлення фахівця. У випадку, коли не вдається подолати труднощі адаптації, можуть виникнути боязкість і невпевненість у собі, що призводить до серйозної деформації особистості.

Причини труднощів дослідники поділяють на кілька груп. До першої належать об'єктивні – ті, які пов'язані з професійною діяльністю, але не залежать від педагога. До другої групи відносимо об'єктивні, тобто ті, які залежать від умов життя та побуту самого педагога. Третю групу складають суб'єктивно-об'єктивні труднощі, які коріняться в самому педагогові. До четвертої групи належать суб'єктивні труднощі: проблема заглиблення у професію, постановка дедалі складніших завдань або легководухість. Усунення причин труднощів одночасно дає змогу подолати проблему, стати висококваліфікованим фахівцем своєї справи в майбутньому (Євтюдюк, 2014; Мачинська, 2015).

Взаємодія з досвідченими колегами та їхня допомога є однією з умов успішного подолання профе-

сійних труднощів. Важливим є відвідування уроків, які проводять педагоги, котрі вже досягли високого рівня фахової майстерності, та залучення до аналізу цих уроків. Не менш значущими вважаємо відкриті уроки, що проводить молодий фахівець, методичні звіти, науково-дослідницьку роботу. Загалом професійна адаптація є процесом соціального, професійного, психофізіологічного вrostання фахівця у професійну діяльність, у якій він знаходить можливість самореалізації. Професійна адаптація характеризується формуванням індивідуального стилю діяльності та включенням у систему виробничих і соціальних взаємин (Сагач, 2018; Сагач, 2021).

Управління адаптацією молодого вчителя є процесом визначення стратегії і тактики досягнення заданого кваліфікаційного рівня. З цього погляду перспективні завдання науково-методичної роботи щодо підтримки діяльності молодих педагогів є стратегією, а поточні – тактикою їхньої адаптації та розвитку професійної компетентності. Метою методичної роботи освітнього закладу вважаємо створення умов для професійного становлення педагога, розвитку фахової майстерності, удосконалення рівня готовності вчителів до інноваційної діяльності. Методична робота з молодими вчителями заснована на таких принципах, як: інтерактивне навчання, партнерство, дослідництво, взаємозв'язок навчання і практики. Її основними напрямками є: робота з методичними аспектами, а саме розробка методичних рекомендацій, теоретичне та практичне освоєння новітніх технологій; вивчення нормативно-правової бази, тобто аналіз нормативної документації; діагностична діяльність, наприклад, анкетування; узагальнення педагогічного досвіду у вигляді відкритих уроків або майстер-класів, індивідуальна робота, зокрема, аналіз занять; інформаційно-методична діяльність, а саме забезпечення електронними освітніми ресурсами або організація виставок; методичний супровід педагогічної діяльності, як-от упровадження

інноваційних педагогічних технологій; організація методичних заходів, таких як конкурс "Учитель року". Загалом у методичній роботі важливо забезпечити неперервність професійного становлення молодого педагога через створення умов для прояву внутрішніх можливостей кожного вчителя до діяльності. Важливим аспектом підвищення рівня педагогічної майстерності молодого вчителя є засвоєння педагогічного досвіду колег, ініціювання педагогічної творчості, засвоєння сучасних освітніх технологій (Сагач, 2021).

Молодий учитель, котрий прагне досягти високого рівня педагогічної майстерності, має постійно професійно розвиватись та вдосконалюватись, змінюватись. Характеризуючи педагогічну діяльність, що розвивається, маємо сказати, що йдеться про процес систематичного пошуку нових методик викладання, неперервної педагогічної творчості за умови врахування як розвитку предмета, так і учнів. Ідеться про формування потреби до постійного оновлення способів педагогічної дії з метою створення умов, за яких учні прагнуть до саморозвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У процесі професійної адаптації молодий фахівець набуває самостійності та виявляє творчий підхід до навчально-виховної діяльності, прагне до подальшого професійного зростання. Метою цих заходів є усвідомлення та осмислення вчителем, який лише починає свою професійну діяльність, власних помилок і досягнень. Так створюється своєрідний орієнтир для подальшого професійного вдосконалення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Блажівський, М. І. (2014). Поняття адаптації у сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 1, 233–242.

Дяченко, Н. О. (2017). Сутність поняття "молодий викладач". *Молодий вчений*, 7(47), 280–284.

Євтодюк, А. В. (2014). Аксіо-

логічні засади сучасної системи освіти України. *Педагогічний пошук*, 2, 12–15. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2014_2_5.

Мачинська, Н. (2015). Акмеологічна модель сучасного педагога. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*, 135, 12–15. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_135_5.

Радул, В. В. (1997). Соціальна зрілість молодого вчителя. Київ: Вища школа.

Сагач, О. М. (2021). Теоретичні і методичні засади професійного зростання вчителів у системі неперервної педагогічної освіти. (Дис. ... доктора пед. наук). Чернівці.

Сагач, О. М. (2018). Професійна адаптація вчителів-початківців як основа неперервного професійного зростання. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*, 154, 65–68.

Семез, А. (2015). Теоретичні аспекти професійної адаптації особистості молодого педагога. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*, 135, 190–194. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_135_50.

Семез, А., Семез, Л. (2010). Професійна адаптація як процес трансформації особистості молодого вчителя. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*, 88, 218–221. Відновлено з <http://dspace.kspu.kr.ua/jsui/bitstream/123456789/2100/1>.

Сметанський, М. І. (1993). Формування соціальної відповідальності вчителя. Вінниця: Вінницький держ. пед. ін-т.

Чорноус, В. (2017). Соціально-психологічна адаптація персоналу. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих учених "Соціально-економічні аспекти розвитку економіки", 27–28 квітня 2017 р. Тернопіль: ТНТУ. С. 151–153.

Чувакова, Т. Г. (2004). Професій-

не становлення молодого вчителя у США. (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.

Шевченко, О. А. (2014). Професійний розвиток молодого вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти. (Дис. ... канд. пед. наук). Запоріжжя.

Шевченко, О. А. (2013). Професійна адаптація молодого вчителя: теоретичні основи дослідження. *Педагогічний альманах*, 20, 175–181.

REFERENCES

Blazhivskyi, M. I. (2014). Poniattia adaptatsii u suchasni naukovi literaturi (The concept of adaptation in modern scientific literature). *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 1, 233–242.

Diachenko, N. O. (2017). Sutnist poniattia "molodyi vykladach" (Essence of understanding "young vkladach"). *Molodyi vchenyi*, 7(47), 280–284.

Yevtodiuk, A. V. (2014). Aksiologichni zasady suchasnoi systemy osvity Ukrainy. (Aksiologichni zasady suchasnoi systemy osvity Ukraine). *Pedahohichniy poshuk*, 2, 12–15. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2014_2_5_8

Machynska, N. (2015). Akmeologichna model suchasnoho pedahoha (Acmeological model of a modern teacher). *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni*

Volodymyra Vynnychenka, 135, 12–15.

Radul, V. V. (1997). *Sotsialna zrilist molodoho vchytelia: monohrafiia (Social maturity of a young teacher)*. Kyiv: Vyshcha shkola.

Sahach, O. M. (2021). *Teoretychni i metodychni zasady profesiinoho zrostannia vchyteliv u systemi neperervnoi pedahohichnoi osvity*. (Dys. ... doktora ped. nauk). Chernihiv.

Sahach, O. M. (2018). *Profesiina adaptatsiia vchyteliv-pochatktivsviiv yak osnova neperervnoho profesiinoho zrostannia (Professional adaptation as a reader-primary student as the basis for continuous professional growth)*. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka*, 154, 65–68.

Semez, A. (2015). *Teoretychni aspekty profesiinoyi adaptatsii osobystosti molodoho pedahoha (Theoretical aspects of professional adaptation of a young teacher)*. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*, 135, 190–194. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_135_50

Semez, A., Semez L. (2010). *Profesiina adaptatsiia yak protses transformatsii osobystosti molodoho vchytelia (Professional adaptation as a process of transformation of the special characteristics of a young teacher)*. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*, 88, 218–

221. Retrieved from <http://dspace.kspu.kr/Ua/jspui/bitstream/123456789/2100/1>

Smetanskyi, M. I. (1993). *Formuvannia sotsialnoi vidpovidalnosti vchytelia (Formation of the social responsibility of the teacher)*. Vinnytsia: Vinnytskyi derzh. ped. in-t.

Chornous, V. (2017). *Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia personalu (Social and psychological adaptation to personnel)*. *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv i molodykh uchenykh "Sotsialno-ekonomichni aspekty rozvytku ekonomiky"*, 27–28 kvitnia 2017r. Ternopil: TNTU. P. 151–153.

Chuvakova, T. H. (2004). *Profesiine stanovlennia molodoho vchytelia u SSHA (The professional development of a young teacher in the USA)*. (Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk). Kyiv.

Shevchenko, O. A. (2014). *Profesiinyi rozvytok molodoho vchytelia v systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity (Professional development of a young teacher in the system of postgraduate pedagogical education)*. (Dys. ... kand. ped. nauk). Zaporizhya.

Shevchenko, O. A. (2013). *Profesiina adaptatsiia molodoho vchytelia: teoretychni osnovy doslidzhennia (Professional adaptation of a young teacher: theoretical foundations of follow-up)*. *Pedahohichniy almanakh*, 20, 175–181.

Стаття надійшла 13.04.2023 р.